

Lectura 3. Les bases subjectives de la política

Mikel Barreda Díez

P09/04559/00393

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. La dimensió cultural de la vida política	7
1.1. El concepte de cultura política	7
1.2. La socialització política	9
1.3. Cultura política i democràcia	10
2. La cultura política dels espanyols	13
2.1. Una aproximació a la cultura política dels espanyols durant el franquisme	13
2.2. Les característiques de la cultura política en l'Espanya democràtica	15
2.2.1. La vinculació dels ciutadans amb la política	15
2.2.2. La legitimitat democràtica	18
2.2.3. La confiança a les institucions	20
2.2.4. Les línies de conflicte sociopolític tradicionals i les d'aparició recent	22
2.2.5. A manera de conclusió	24
3. El capital social a Espanya	26
3.1. El <i>què</i> i <i>per a què</i> del capital social	26
3.2. Presència i evolució del capital social a Espanya	28
Resum	32
Exercicis d'autoavaluació	35
Solucionari	36
Glossari	37
Bibliografia	38

Introducció

Aquest article presenta la dimensió cultural de la vida política i pretén oferir una visió general de les pautes politicoculturals predominants entre els espanyols. Per a això, l'hem dividit en tres grans apartats. El primer és de caràcter teòric i té per objecte presentar uns instruments conceptuals i analítics bàsics –propis de la ciència política– per a l'estudi de la cultura política d'una societat. Hi subratllem la rellevància que té la dimensió cultural per a interpretar diversos fenòmens polítics, com ara l'estabilitat i el manteniment d'una democràcia, el nivell de participació política d'una societat o la configuració de les seves organitzacions sociopolítiques.

El segon apartat se centra en el cas espanyol i analitza la cultura política en dos moments històrics: durant el franquisme i, sobretot, des de l'arribada de la democràcia. En aquest últim cas circumscribim l'anàlisi a quatre dimensions destacades de la cultura política dels espanyols; a saber: la vinculació dels ciutadans amb la política, el nivell de legitimitat o suport a la democràcia, la confiança que dipositen en les institucions i la percepció de línies de conflicte sociopolític (*cleavages*), tant tradicionals (per exemple, conflicte esquerra-dreta) com d'aparició recent.

Finalment, s'aborda un tema proper al de cultura política i que avui està molt en voga, tant en cercles acadèmics com en d'altres de més "pràctics". Es tracta del capital social. Després d'una introducció teòrica, en què s'explica aquest concepte, la seva relació amb el de cultura política i la seva importància per a explicar alguns fenòmens socials, econòmics i polítics, es passarà a analitzar la presència, evolució i característiques del capital social a Espanya. En particular, l'atenció se centrarà en dues de les principals dimensions de capital social en una comunitat: la vida associativa i la confiança interpersonal.

Objectius

Els continguts d'aquest article cerquen l'assoliment dels objectius següents:

- 1.** Constatar la dimensió cultural de la vida política i de la seva rellevància en la configuració i dinàmica del sistema polític. Per exemple, la seva rellevància per a explicar fenòmens tan diversos com l'estabilitat i la qualitat d'una democràcia, el rendiment de les seves institucions o el nivell i tipus de participació política.
- 2.** Diferenciar entre la noció acadèmica de cultura política i el seu ús quotidià.
- 3.** Tenir clara la definició d'altres conceptes vinculats al de cultura política: subcultura, opinió pública, capital social i socialització política.
- 4.** Introduir algunes dimensions bàsiques de cultura política i els seus indicadors que més s'utilitzen en la investigació aplicada.
- 5.** Retenir la idea que el franquisme no va ser capaç de crear una cultura política homogènia entre els espanyols i que, en realitat, coexistien diverses cultures polítiques.
- 6.** Tenir present dues característiques bàsiques de la cultura política dels espanyols, que s'han mantingut des de la transició: un suport elevat a la democràcia combinat amb un nivell alt de desafecció política.
- 7.** Conèixer què és el concepte de capital social i el seu potencial explicatiu d'importants fenòmens socials, econòmics i polítics, com la qualitat de les institucions democràtiques o el creixement econòmic.
- 8.** Identificar els trets principals del capital social a Espanya i la seva evolució que condueixen a qualificar-lo com "de baixa intensitat".

1. La dimensió cultural de la vida política

Com va ser possible que en les primeres eleccions democràtiques després de la dictadura franquista es reproduís pràcticament el mateix mapa electoral de la Segona República? Quines raons expliquen la consolidació de la democràcia espanyola a mitjan anys vuitanta? Per què és tan rellevant la presència de partits nacionalistes a Catalunya, Galícia o el País Basc? A què obeeix la baixa afiliació a partits polítics que hi ha a Espanya?

Contestar a aquestes preguntes requereix fer atenció a idees, valors, creences i percepcions que tenen els ciutadans respecte a la vida política. En altres paraules, requereix fer atenció als elements subjectius del sistema polític. Aparentment aquests elements subjectius resulten menys visibles que els de caràcter objectiu –institucions, polítiques públiques, etc.–, però no per això resulten menys importants. Com veurem, permeten interpretar multitud de fenòmens polítics: des dels esmentats anteriorment a d'altres d'índole més general com pot ser, per exemple, l'aparició i el manteniment d'una democràcia.

La importància concedida a les creences i valors polítics compartits en una societat determinada no és una idea nova, sinó que és present al llarg de la història de la teoria política. Pensadors com Plató, Aristòtil, Locke o Tocqueville, per citar alguns casos, s'han referit al fet que hi ha una sèrie de trets, tradicions o valors comuns que incideixen en la vida política d'una societat.

El que constitueix una aportació contemporània és la utilització del concepte de **cultura política** per a designar al conjunt d'elements subjectius relatius a la política, i també el seu estudi amb un plantejament científic.

1.1. El concepte de cultura política

El concepte **cultura política** ha estat objecte de nombroses definicions. Larry Diamond (1994, pàg. 7), inspirant-se en la definició clàssica d'Almond i Verba, ha formulat una definició general i, alhora, aclaridora d'aquest concepte.

La cultura política és el conjunt de creences, actituds, valors, ideals, sentiments i avaluacions que predominen entre els ciutadans respecte al sistema polític del seu país i al paper que ells compleixen dins aquest sistema.

Enfocaments teòrics i analítics

En el capítol de F. Llera del llibre editat per P. del Castillo i I. Crespo (1997) s'elabora una síntesi aclaridora dels principals enfocaments teòrics i analítics sobre cultura política, i també dels estudis més rellevants. El més conegut és el d'Almond i Verba, que serà presentat més endavant, en l'apartat "Cultura política i democràcia".

D'aquesta definició de cultura política convé destacar dues qüestions. En primer lloc, la varietat d'elements subjectius que conté, elements que solen ser classificats en tres grups; a saber: elements cognitius (coneixements i creences), afectius (sentiments) i avaluatius (valors, avaluacions). En segon lloc, els dits elements subjectius fan referència al sistema polític (al règim, a les diferents institucions polítiques, etc.) i al paper mateix que exerceix el ciutadà dins el sistema polític (per exemple, la disposició a dur a terme accions polítiques).

Combinant els dos criteris que figuren en la definició esmentada de cultura política –tipus d'elements subjectius i objectes polítics als quals es refereixen– resulten nombroses classes d'actituds i percepcions de la política. Fer atenció a unes o unes altres depèn, òbviament, de la perspectiva i dels objectius que guïïn l'anàlisi de la cultura política en cada cas. A tall d'exemple, podem esmentar dues classes d'actituds polítiques: la identificació nacionalista i la satisfacció amb el funcionament de la democràcia. La primera és una actitud de caràcter afectiu (és un sentiment) referida a una comunitat política determinada (per exemple, en el cas espanyol: identificació amb Espanya, Catalunya, Euskadi, etc.). En canvi, la segona actitud és de caràcter avaluatiu i concerneix un altre objecte polític: la democràcia.

En el llenguatge quotidià s'empra de vegades el terme de *cultura política* per a designar el conjunt de coneixements que té una persona sobre la vida política. Tanmateix, la noció acadèmica de cultura política és, com acabem de veure, molt diferent, particularment, per tres raons:

- 1) En primer lloc, la cultura política, en el seu sentit acadèmic, no solament consta de coneixements sobre la política, sinó també de sentiments i valoracions polítiques.
- 2) En segon lloc, és un fenomen de naturalesa col·lectiva: és característica d'una nació determinada o d'una col·lectivitat dins aquesta, ja sia ètnica, lingüística, social, etc.
- 3) Finalment, la cultura política exerceix una doble funció: d'una banda, una funció individual, ja que proporciona a l'individu el context de significacions amb què cobra sentit la seva acció política; i, de l'altra, una funció sistèmica, ja que la internalització d'una cultura política contribueix a assegurar la persistència del sistema polític (Benedicto, 1995, pàg. 249).

D'acord amb la definició acadèmica que s'acaba de plantejar, tota comunitat compta amb una o diverses cultures polítiques. Podran ser d'un tipus o un altre però sempre hi haurà un conjunt bàsic de pautes de cultura política predominants en una comunitat o, almenys, en una part d'aquesta. Així, si la majoria dels ciutadans d'una comunitat afirma no tenir interès per la política

La noció d'actitud política

Un dels elements de la cultura política és el d'actitud política, entesa com la propensió a respondre davant d'un estímul polític determinat. Alguns autors no plantegen la distinció entre els elements de cultura política esmentats anteriorment –actituds, valors, sentiments, etc.– i parlen únicament d'actituds polítiques, i, al seu torn, les classifiquen d'acord amb els criteris esmentats –actituds cognitives, afectives, etc.– (Vallès, 2000, cap. 17; Magre i Martínez, 1996).

ni intenció de participar-hi, això no vol dir –com sovint s'afirma– que no hi hagi cultura política o que aquesta sigui "escassa", sinó que hi predomina una cultura d'apatia o desinterès polític.

Anàlisi empírica de la cultura política: enquestes i entrevistes

Per a analitzar la cultura política d'una col·lectivitat se solen emprar diferents tècniques d'investigació. Les més utilitzades són les enquestes i les entrevistes en profunditat. La primera és una tècnica d'índole quantitativa que consisteix, a grans trets, a passar un qüestionari –prèviament elaborat– a un grup d'individus –normalment, una mostra representativa d'una població– per a obtenir dades que puguin ser objecte, després, d'un tractament estadístic. Per la seva banda, l'entrevista és una tècnica qualitativa d'obtenir informació, per mitjà d'una conversa professional amb una o diverses persones per a un estudi analític d'investigació. En comparació amb l'enquesta, l'entrevista en profunditat ofereix l'avantatge que la informació obtinguda és de gran riquesa, però, al seu torn, té l'inconvenient que els resultats no són fàcilment generalitzables a altres casos. La utilització d'una tècnica o una altra depèn de diverses circumstàncies: l'objecte d'estudi, la preferència de l'investigador, la disponibilitat de recursos econòmics (les enquestes tenen un cost més gran), etc.

Uns altres dos conceptes molt relacionats amb la idea de cultura política són els de subcultura política i opinió pública. Amb el terme **subcultura política** es designa una variació interna d'una cultura política. S'aplica per a aquells col·lectius (ètnics, polítics, etc.) que comparteixen unes pautes de cultura política pròpies, que difereixen respecte a les predominants en el conjunt de la societat.

Per la seva banda, el concepte d'**opinió pública** fa referència, igual que el de cultura política, a pautes culturals relatives a objectes polítics. La diferència resideix en el fet que, mentre que la cultura política fa referència a objectes bàsics del sistema polític –com el règim o les institucions–, l'opinió pública fa referència a assumptes polítics concrets, normalment de rellevància conjuntural o momentània (López Pintor, 1982, pàg. 73; López Pintor i altres, 1994, pàg. 579). Per exemple, la valoració ciutadana dels líders polítics és una qüestió d'opinió pública; el mateix es pot dir de la valoració de l'acció del govern.

1.2. La socialització política

Tal com hem vist, els individus estan proveïts d'un conjunt d'actituds, valors, creences i coneixements sobre la política. Aquestes pautes culturals no són in-nates, sinó que els individus les assumeixen i interioritzen al llarg de la seva vida. Aquest procés per mitjà del qual els individus adquireixen aquestes pautes culturals i són transmeses de generació en generació es coneix com a **soci-alització política** (Heywood, 2000). D'acord amb això, la socialització política consta de dues dimensions diferents:

- 1) Una dimensió psicològica: mitjançant la socialització política l'individu adquireix i transforma –al llarg de la seva vida– creences, valors, actituds i coneixements polítics. I per mitjà d'aquest procés l'individu interioritza elements del seu entorn i construeix la seva pròpia personalitat política.
- 2) I una dimensió sociopolítica: la socialització política implica la transmissió d'una sèrie de patrons culturals d'una generació a una altra, i com a resultat assegura l'estabilitat i el manteniment d'un sistema polític o d'unes institucions polítiques determinades. Pensem, per exemple, en el règim franquista: per mitjà de diversos agents de socialització com l'escola, els mitjans de comunicació –el NODO– o les organitzacions del règim –juvenils, femenines, etc.– es va tractar de difondre en la població espanyola i d'inculcar-li els patrons culturals bàsics del franquisme.

En el procés de socialització política intervé un nombre ampli d'agents: família, escola, església, grups d'amics, associacions d'interès, mitjans de comunicació, etc. La influència d'aquests agents no és unívoca: mentre que uns poden reforçar actituds i valors polítics que l'individu ha adquirit prèviament, d'altres li poden fer qüestionar-los. Per tant, no s'han de considerar aquests agents com a integrants d'un procés interrelacionat i cohesionat que tendeix a produir una cultura política homogènia.

1.3. Cultura política i democràcia

Les primeres investigacions sobre cultura política publicades en els anys seixanta estaven interessades a analitzar el paper que compleix la cultura política en el desenvolupament i el manteniment de la democràcia.

Cal situar l'interès per aquest tema en un context històric i intel·lectual específic. En el primer cas, es pot destacar el procés de descolonització i el naixement de nous països a l'Àfrica i Àsia, que va impulsar l'interès per les condicions necessàries per a construir una democràcia estable.

Quant al context intel·lectual, convé esmentar dos fenòmens. D'una banda, la revolució conductista en les ciències socials, que va significar un gir copernicà en l'estudi de la política: de la preocupació tradicional pels components normatius i institucionals de la política es va passar a centrar l'atenció en les actituds i el comportament dels actors polítics. De l'altra, les aportacions teòriques dels corrents funcionalista i sistèmic, que ressaltaven la importància de les funcions d'adaptació i estabilitat per a qualsevol sistema polític.

En aquest marc històric i intel·lectual, Gabriel A. Almond i Sydney Verba van publicar el 1963 el primer gran estudi de cultura política, dut a terme en cinc països (els Estats Units, la Gran Bretanya, Alemanya, Itàlia i Mèxic) sota el títol de *La Cultura Cívica*. Una de les tesis principals d'aquest treball és que la cultura

Lectura complementària

A. Pérez-Agote (1984) ha elaborat un estudi excel·lent sobre la socialització del nacionalisme basc durant el franquisme. S'hi pot veure, entre altres qüestions, el paper significatiu que van exercir agents com la família, l'Església, els grups d'amics –la *quadrilla*– i les associacions culturals en la reproducció de la "consciència nacionalista". Per a això, l'autor ha recorregut a dues tècniques d'investigació qualitatives: entrevistes en profunditat i grups de discussió.

política d'un país contribueix decisivament a l'estabilitat d'un sistema polític sempre que hi hagi una congruència o concordança entre les característiques de la cultura política d'aquest país i les seves institucions polítiques (les quals formen, per a aquests dos autors, l'"estructura política"). I a la inversa, una falta de congruència entre cultura i estructura polítiques constitueix un factor important d'instabilitat.

Incongruència entre cultura i estructures polítiques

Una situació d'aquest tipus sorgeix, per exemple, quan un país té un règim autoritari i la majoria dels seus ciutadans posseeix actituds i valors democràtiques. En aquesta situació, les possibilitats que el règim autoritari es mantingui a llarg termini es veuen, sens dubte, molt limitades.

Alguns especialistes han assenyalat que en l'obra d'Almond i Verba s'ignora la influència de l'estructura sobre la cultura política. És cert que, en general, aquests dos autors consideren la cultura política com a variable independent i l'estructura política com a variable dependent, però aquesta distinció és analítica i no significa que l'una sigui necessàriament la causa de l'altra (Lijphart, 1989, pàg. 47-49). De fet, esmenten la influència de l'estructura sobre la cultura política per mitjà del procés de socialització (Almond i Verba, 1970, pàg. 49-53). De tota manera, la seva intenció no era elaborar una teoria general que expliqués la relació entre ambdues qüestions, sinó analitzar en quina mesura les cultures polítiques de cinc països s'acomodaven al tipus de cultura política més apropiada, segons ells, per a una democràcia estable: la cultura cívica.

La cultura cívica

És una classe de cultura política que combina pautes culturals de *participació* (predisposició a participar en la vida política) amb d'altres *parroquials* (vinculació afectiva a grups primaris com la comunitat local) i de *súbdit* (acceptació passiva de les accions del sistema polític i els seus governants). En paraules d'Almond i Verba (1970, pàg. 49): "el mantenimiento de estas actitudes más tradicionales y su fusión con las orientaciones de participación conducen a una cultura política equilibrada en que la actividad política, la implicación y la racionalidad existen, pero compensadas por la pasividad, el tradicionalismo y la entrega a valores parroquiales". Aquesta noció de cultura cívica ha estat objecte de diverses crítiques (Benedicto, 1995, pàg. 252-255). En particular, convé destacar-ne dues. En primer lloc, la seva visió elitista de democràcia: per a ells, el ciutadà cívic no és el que participa en la vida pública, sinó el que és "potencialment actiu"; a més, és necessària una certa passivitat política. En segon lloc, el normativisme i l'etnocentrisme de la seva proposta: la cultura cívica apareix com un principi normatiu, com un model amb què es contrasta les cultures polítiques que hi ha; model que, al seu torn, és definit des d'una suposada superioritat de les democràcies angloamericanes.

A més de ser un factor important que contribueix a l'estabilitat d'una democràcia, la cultura política destaca també per la seva contribució a la qualitat d'aquesta. En parlar de qualitat d'una democràcia ens referim a la consecució de certs objectius que són característics d'aquest tipus de sistema polític, com ara la participació dels ciutadans i el control popular del poder polític (*accountability*). En aquest sentit, participació i control popular són dos criteris bàsics per a valorar la qualitat d'una democràcia. Que aquestes dues dimensions democràtiques tinguin efectivitat en una comunitat depèn en gran manera de la cultura política que comparteixin els seus ciutadans. Així, en una comunitat els ciutadans de la qual presenten un interès i una preocupació per la vida

política elevats, cal esperar una disposició més gran a la participació política i a l'exercici de control i rendició de comptes del poder polític, tant a través de les eleccions com d'altres procediments (manifestacions, actes de protesta, etc.).

2. La cultura política dels espanyols

Després d'aquesta presentació dels instruments conceptuals i d'anàlisis bàsiques per a l'estudi de la cultura política, examinarem el cas espanyol. Primer ens ocuparem d'oferir una visió general de la cultura política sota el règim franquista per a passar, després, a mostrar les característiques principals de la cultura política des de la instauració de la democràcia fins a l'actualitat.

2.1. Una aproximació a la cultura política dels espanyols durant el franquisme

L'evidència empírica sobre la cultura política dels espanyols durant el franquisme és escassa i procedent d'enquestes fetes al final dels anys seixanta i al principi dels setanta. La informació disponible indica que no hi havia una cultura política compartida pels espanyols. Les diferències en termes de valors i actituds polítiques que separaven sectors amplis de la societat eren tals que fan impossible parlar d'una cultura política predominant durant el franquisme. El que hi havia eren tres cultures polítiques, amb diferents subcultures dins de cada una d'aquestes.

- a) La cultura política de plena i activa **identificació amb el règim de Franco**, que era compartida per aproximadament el quinze per cent de la població. Els trets més característics d'aquest sector de la població eren l'autoritarisme, el dogmatisme i la intolerància. La vinculació d'aquest sector social amb el règim franquista se sustentava bàsicament en dues qüestions: d'una banda, en la figura de Franco; i, de l'altra, en l'acció governamental, sobretot, en el benestar social i econòmic dels anys seixanta, que s'associava al règim. El perfil predominant de les persones amb aquesta cultura política era el de més grans de trenta-cinc anys, de totes les classes socials, especialment de les classes mitjana i mitjana-baixa.
- b) La cultura política d'**oposició al règim**, compartida, en un grau més gran o més petit, per un vint-i-cinc o un trenta per cent de la població i que, òbviament, es caracteritzava pel seu rebuig a les regles de joc del franquisme. Les persones que destacaven per assumir aquest tipus de cultura política eren les que tenien menys de trenta-cinc anys i que residien en poblacions urbanes i amb cert nivell educatiu. Malgrat les seves disparitats politicoculturals, ambdós grups coincidien en una cosa important: representaven els sectors de la societat espanyola més informats, interessats i mobilitzats per qüestions polítiques.
- c) A diferència dels sectors anteriors, la majoria de la població espanyola tenia unes actituds polítiques molt elementals, amb una gran desinformació i desinterès respecte als assumptes polítics. Per això, aquest sector ha estat

Lectura recomanada

La informació i les dades sobre la cultura política dels espanyols durant el franquisme que es presenten procedeixen dels estudis de **López Pintor** (1982, cap. 3) i de **Montero i Torcal** (1990, pàg. 40-43). S'hi pot trobar informació addicional d'interès.

denominat amb expressions com *la majoria indiferent* o *la majoria absent*. Aquesta ampli desinterès polític no va ser casual, sinó resultat d'una tasca de despolitització desenvolupada pel règim franquista. Juntament amb el desinterès, altres actituds polítiques presents en aquest sector majoritari, i que també van ser promogudes pel franquisme, eren el respecte indiscutible a l'autoritat i el valor negatiu del pluralisme i la controvèrsia política. El perfil sociològic de les persones en què sobresortia aquest tipus de cultura política era el de dones, més grans de 35 anys, de classe mitjana-baixa i baixa camperola, i amb nivell educatiu baix.

En particular, una actitud política que posa de manifest aquesta distribució de la població espanyola en les tres cultures polítiques esmentades és la que es refereix a l'autoritarisme polític. Com es pot apreciar en la taula 1, l'opció entre principis autoritaris i democràtics dividia la societat espanyola en els tres sectors esmentats: el sector pro règim (onze per cent a favor del principi autoritari), el de l'oposició (trenta-cinc per cent a favor del principi democràtic) i el de la majoria indiferent (cinquanta-quatre per cent de NS/NC). Al seu torn, les dades d'aquesta taula indiquen que l'opció pel principi democràtic anava guanyant cada vegada més terreny, però sense que significués un retrocés significatiu del principi autoritari. Fins i tot la preferència per aquest darrer s'amplia en determinats moments, fruit, sobretot, de la inseguretat que per a molta gent podia significar la desaparició del líder del règim autoritari. Així, és molt il·lustrativa l'enquesta duta a terme el gener de 1976, poc després de la mort de Franco: la preferència pel principi autoritari va augmentar en sis punts però, al cap de quatre mesos, va descendir en setze i es va situar en una posició que es mantindria en els anys següents.

Taula 1. Actituds sobre els principis democràtics i autoritaris de govern a Espanya, 1966-1980 (en tant per cent)

	1966	1974	Gener 1976	Maig 1976	1979	1980
És millor que un home destacat decideixi per nosaltres	11	18	24	8	9	9
Que la decisió la prenguin persones elegides pel poble	35	60	56	78	76	77
NS/NC	54	22	20	14	15	14

Font: López Pintor (1982, pàg. 84).

El fet que durant el període franquista no hi hagués una cultura política d'acord amb el règim que fos àmpliament compartida per la població espanyola va representar un factor decisiu per a l'inici i el desenllaç final de la transició democràtica.

És evident que si hi hagués hagut una majoria àmplia de ciutadans amb una mentalitat plenament franquista, la transició a la democràcia no s'hauria produït.

2.2. Les característiques de la cultura política en l'Espanya democràtica

Com hem vist, l'estudi de la cultura política inclou una gamma àmplia d'orientacions i percepcions dels ciutadans respecte a la política. En examinar la cultura política dels espanyols, des de la instauració de la democràcia fins a l'actualitat, ens centrarem en algunes de les orientacions i percepcions més rellevants. Concretament, les que tenen a veure amb les qüestions següents:

- La vinculació dels ciutadans amb la política
- La legitimitat democràtica
- La confiança a les institucions
- Les línies de conflicte sociopolític tradicionals i les d'aparició recent

En cada cas, prestarem atenció a les variables més emprades en la investigació empírica. Començarem per examinar les orientacions i percepcions dels ciutadans concernents a la seva vinculació amb la política.

2.2.1. La vinculació dels ciutadans amb la política

Una dimensió bàsica de la cultura política i de la qual es parla sovint en tractar la democràcia espanyola és la relació o vinculació dels ciutadans amb la política. Consisteix en una dimensió amb continguts actitudinals molt diversos: des de la imatge mateixa que es té de la política i l'interès que aquesta desperta fins a la manera en què percep el ciutadà la seva capacitat per a participar en la política, per esmentar alguns dels continguts més importants.

Les dades disponibles entorn d'aquestes qüestions posen de manifest una actitud general de distanciament o retraïment respecte a la política, qualificada generalment com a *desafecció política*.

La desafecció política fa referència a un conjunt de sentiments difusos, pels quals els assumptes polítics són vistos com una cosa llunyana, amb escassa importància i mancats de sentit (Montero, Gunther i Torcal, 1998, pàg. 25).

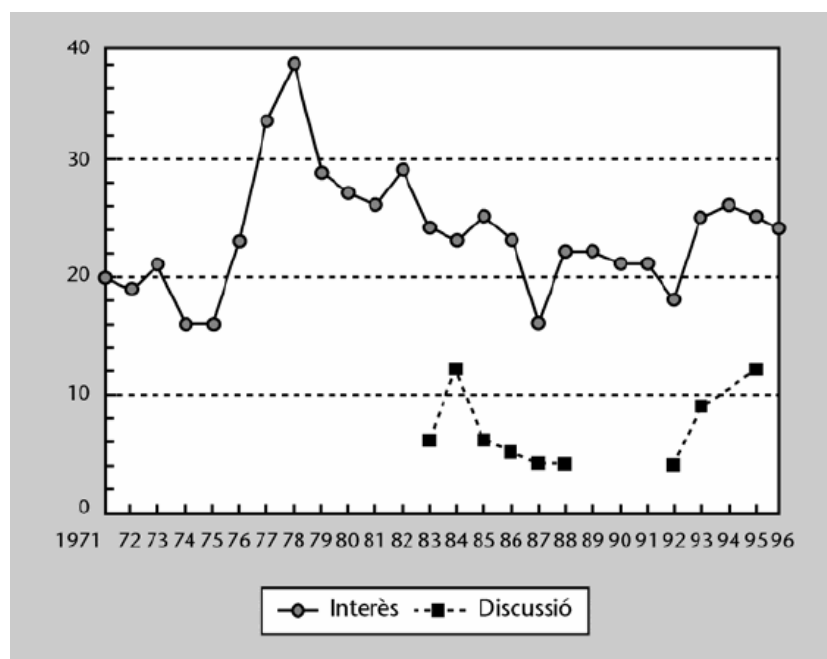
En analitzar la desafecció política, només ens fixarem en dos dels molts indicadors que hi ha d'aquest concepte: l'interès per la política i l'eficàcia política subjectiva. En ambdós casos, les dades apunten a una clara desafecció, superior al d'altres democràcies europees (Torcal, Morales i Pérez-Nievas (ed.),

Dades de cultura política

Entre els nombrosos webs amb dades sobre cultura política a Espanya es poden destacar els del CIS, Eleweb i ICPS (per a Catalunya). Per a dades d'àmbit europeu es pot consultar el web de l'Eurobaròmetre i el de l'Enquesta Social Europea. L'anàlisi dels resultats d'aquestes últimes s'ha publicat recentment (Torcal, Morales i Pérez-Nievas (ed.), 2005).

2005, cap. 3-4). Començant per l'interès polític, aquest ha romàs en nivells baixos, sense experimentar grans fluctuacions al llarg del temps (vegeu gràfic 1). L'únic augment significatiu té lloc durant la transició, però en els últims anys d'aquesta se'n produeix una caiguda brusca, que no ha tornat a gaudir de la seva privilegiada situació anterior. Llevat d'aquesta variació, l'interès polític s'ha mantingut en uns nivells baixos, sense grans oscil·lacions respecte als canvis del cicle econòmic, les majories polítiques o l'avenç al nivell educatiu de la població. Així, dades més recents, del final de 2002 i el principi de 2003, indiquen que amb prou feines ha variat, essent un 21% dels enquestats els que manifesten tenir interès en la política (Martín, 2005, pàg. 73).

Gràfic 1. Interès en la política (1971-1996) i freqüència de discussions polítiques a Espanya (1983-1995)

Font: Montero, Gunther i Torcal (1998, pàg. 27).

El desencant polític de 1980-1981

Al començament dels anys vuitanta es va fer cèlebre el terme *desencant* per a al·ludir al desinterès, desil·lusió i desmobilització polítics que es constatava en la societat espanyola, després d'un període, el de la transició, caracteritzat per una explosió d'expectatives i il·lusions polítiques (Montero, 1992, pàg. 3-4; Wert, 1996, pàg. 120-121). Però, en vista de les sèries de dades disponibles, caldria dir que el que crida més l'atenció no és tant aquell període de desencant o desil·lusió com el període de gran interès i implicació en la política que va tenir lloc durant la transició. Com acabem de veure, l'interès polític s'ha mantingut en uns nivells baixos –inferiors als d'altres països– des del començament dels anys setanta, i únicament han millorat significativament durant aquest període. Cal trobar una de les explicacions d'aquest desencant en la tasca socialitzadora del franquisme: el règim va inculcar una sèrie de valors de desmobilització, despolitització i antipartidisme que van contribuir a crear una imatge negativa de la política i una apatia respecte d'aquesta, que va colpir sectors amplis de la població espanyola.

L'eficàcia política subjectiva es refereix a la percepció que es pot intervenir en el sistema polític per promoure el canvi. En el moment d'operacionalitzar aquest concepte se sol fer una distinció entre l'eficàcia interna, relativa a la percepció per part del ciutadà de la seva competència per a influir en la política, i l'eficàcia externa, que plasma la percepció que té el ciutadà que les institucions i els actors polítics són sensibles a les seves demandes (Magre i Martí-

nez, 1996, pàg. 279). En la taula 2 es presenta l'evolució d'aquest indicador des de la transició. S'hi poden observar els alts nivells d'ineficàcia política – tant interna com externa– que manifesten els espanyols i que s'han mantingut alts durant aquest període. De manera que la majoria dels espanyols no se sent capaç d'influir en la vida política i no creu que les elits polítiques siguin receptives als seus interessos. Únicament, la percepció que es pot entendre la política ha millorat amb el temps. En la resta de casos, la ineficàcia política ha augmentat, especialment l'externa. Les poques dades comparatives de què es disposa suggereixen que els nivells d'ineficàcia són superiors als d'altres països europeus (Montero, Gunther i Torcal, 1998, pàg. 29).

Taula 2. Evolució de l'eficàcia política subjectiva a Espanya, 1978-2004 (*)

	1978	1980	1985	1989	1995	2000	2004
Eficàcia interna							
En política l'únic que pot fer la gent com jo és votar.	68	56	–	63	72	71	71
De vegades la política és tan complicada que la gent com jo no pot entendre el que passa.	60	61	73	53	54	48	48
Eficàcia externa							
No crec que els polítics es preocupin molt del que pensala gent com jo.	71	59	64	65	70	67	76
Estigui qui estigui en el poder, sempre busca els seus interessos personals.	55	–	63	66	68	65	75

* Les xifres són percentatges d'acord amb cada una de les afirmacions.
Font: elaboració pròpia a partir de dades d'Eleweb (procedents del CIS)

Tal com s'acaba de veure, la majoria dels ciutadans mostren un gran desinterès i allunyament respecte dels assumptes polítics. Això té conseqüències decisives per al sistema polític; entre d'altres, convé destacar-ne dues.

- 1) En primer lloc, un baix interès per la política i un sentiment d'ineficàcia política estan associats, òbviament, a una participació escassa en la vida política. Encara que aquesta participació escassa no s'evidencia de forma significativa en les eleccions, sí que es constata en altres activitats polítiques, com ara l'afiliació a partits o l'assistència a reunions i mítings polítics, que presenten nivells de participació molt inferiors al d'altres democràcies occidentals (Montero i Torcal, 1990, pàg. 70-71).
- 2) En segon lloc, el baix interès i preocupació per la vida política minva significativament les possibilitats de dur a terme –com és característic d'una democràcia– un control efectiu de les autoritats i institucions polítiques per part de la ciutadania. El sociòleg Víctor Pérez Díaz (1993, pàg. 58-69; 1996, cap. 3) ha emprat un argument semblant per a explicar l'onada de casos de corrupció a Espanya durant la dècada dels noranta. A parer seu, la responsabilitat de la corrupció no és exclusiva de la classe política, sinó també de

la ciutadania mateix, ja que aquesta no s'ha preocupat de controlar suficientment el funcionament de les institucions públiques i l'acompliment de les autoritats.

2.2.2. La legitimitat democràtica

La legitimitat del sistema polític constitueix un altre element bàsic en els estudis de cultura política. Una de les definicions més conegudes és l'aportada per Lipset en els anys cinquanta; a saber: "la **legitimidad** implica la capacitat de un sistema político para generar y mantener la convicción de que las instituciones políticas existentes son las más convenientes o apropiadas para la sociedad" (Lipset, 1992, pàg. 130). En altres paraules, un sistema polític té legitimitat si compta amb l'acceptació i el suport dels seus ciutadans.

Sentit sociològic enfront de sentit filosòfic de legitimitat

La noció de legitimitat que s'ha comentat és d'índole sociològica i fa referència a expressions d'acceptació d'un sistema polític per part dels ciutadans. Aquesta és la noció que predomina en els estudis empírics de la ciència política. En canvi, en l'àmbit de la teoria política la legitimitat presenta un sentit filosòfic, en la mesura que fa referència a principis i valors morals, com ara la igualtat, la llibertat o el bé comú. El respecte d'aquests principis i valors per part d'un sistema polític permet d'afirmar que té legitimitat. Per a diferenciar ambdós sentits de legitimitat, alguns autors proposen de limitar el terme *legitimitat* per a referir-se al vessant filosòfic i *legitimació* per al sociològic (Garzón Valdés, 1993). En aquest mòdul, en parlar de legitimitat, ho farem en el seu sentit sociològic.

Importància de la legitimitat per a explicar l'estabilitat i la crisi d'un sistema polític

En el treball esmentat de Lipset –publicat el 1959– s'emfasitza el paper que exerceix la legitimitat amb vista a l'estabilitat d'un sistema polític. Segons aquest autor, tots els països es veuen afectats, en un moment donat, per greus crisis (econòmiques, polítiques, etc.). Si els sistemes polítics disposen d'un nivell elevat de legitimitat, llavors estan en bones condicions de fer front a la crisi i de superar-la. En els anys setanta, van emergir dos nous processos sociopolítics que van renovar l'interès per la legitimitat en la ciència política: la crisi de governabilitat en les democràcies occidentals i les transicions a la democràcia. En aquestes dues situacions d'instabilitat i canvi polític, la legitimitat constitueix una variable clau d'anàlisi.

Per a mesurar el nivell de legitimitat amb què compta una democràcia se sol recórrer a dos tipus fonamentals d'indicadors empírics:

- 1) indicadors de comportament polític dels ciutadans, com ara el nivell de participació electoral o el vot a partits antisistema;
- 2) indicadors de cultura política: el més emprat és el que mesura la preferència dels ciutadans entre un sistema democràtic i un altre d'autoritari.

Les dades disponibles d'aquest últim indicador a Espanya reflecteixen amb nitidesa que hi ha un nivell generalitzat de legitimitat o suport a la democràcia des de mitjan anys vuitanta fins a l'actualitat (vegeu la taula 3). L'augment significatiu del nivell de legitimitat democràtica entre 1980 i 1984 (d'un 49% a un 69%) no és casual: assenyalava el moment en què té lloc la consolidació de la democràcia. Fins després de l'intent de cop d'estat de 1981 no es va fer

evident un suport clar de les forces polítiques i dels ciutadans espanyols a la nova democràcia, i la manca de suport a qualsevol alternativa involucionista. Es pot destacar, així mateix, que la preferència pel règim autoritari ha passat a ocupar en els últims anys una posició molt marginal (8% el 1996 i 5% el 2004).

Taula 3. Legitimitat democràtica a Espanya, 1980-2004 (en tant per cent)

	1980	1984	1989	1994	1998	2004
La democràcia és preferible a qualsevol altre sistema	49	69	68	80	85	84
De vegades, un règim autoritari pot ser preferible	10	0	10	9	5	5
A la gent com jo, ens és igual un règim...	8	11	10	11	7	8
No sap / No contesta	33	9	12	0	3	3

Font: elaboració pròpia a partir de dades d'Eleweb (procedents del CIS).

L'evolució de la legitimitat democràtica presenta, a més, una altra característica positiva. Cada vegada més s'han anat diversificant les bases socials i polítiques del suport a l'opció democràtica, és a dir, la preferència per la democràcia ha deixat d'estar cada vegada menys concentrada en certs grups socials, d'edat, educació o identificació política.

Així, diverses enquestes dels vuitanta indicaven que entre els votants d'AP –partit fundat per personalitats destacades del franquisme– la preferència per la democràcia superava amb escreix la de l'autoritarisme (Montero, Gunther i Torcal, 1998, pàg. 13). En la mesura que el suport a la democràcia estava distribuït entre els diferents sectors socials es refermava més la consolidació i estabilitat del sistema democràtic.

Com acabem de veure, el nivell de legitimitat democràtica ha gaudit d'una posició privilegiada des de mitjan anys vuitanta i no ha experimentat grans oscil·lacions. No es pot dir el mateix d'un altre indicador que sovint es confon amb la legitimitat: el relatiu a l'eficàcia de la democràcia. Mesura la satisfacció amb el funcionament d'una democràcia –si és més o menys eficaç– i, tal com han mostrat diversos estudis empírics, presenta uns resultats menys favorables que els de la legitimitat. A més, la seva variació és molt sensible a la conjuntura del país (Maravall, 1995). Així, un malestar generalitzat en la ciutadania respecte a la situació social, econòmica i/o política del país, sol anar acompanyat d'un descontentament amb el funcionament de la democràcia. Per esmentar un cas concret: la satisfacció amb el funcionament de la democràcia va descendir considerablement –en més de vint punts– des del 1992 fins al 1994, en un context de malestar polític greu, motivat, sobretot, per l'onada de casos de corrupció.

Satisfacció amb la democràcia a Espanya

Encara que a Espanya l'opinió sobre el funcionament de la democràcia és menys satisfactòria que la de la legitimitat i és més susceptible d'oscil·lacions, aquesta opinió se situa en nivells favorables, per sobre de molts països europeus. En concret, en una escala de 0 a 8 de satisfacció amb la democràcia, la mitjana dels espanyols enquestats se situava, el 2002, en el 5,7, mentre que la mitjana europea era el 5,2 (Torcal, Morales i Pérez-Nievas, (ed.), 2005, pàg. 88).

2.2.3. La confiança a les institucions

La confiança que dipositen els ciutadans en les institucions concretes del sistema polític constitueix una altra dimensió bàsica en l'estudi de la cultura política. L'indicador que més s'empra és un que valora la confiança en diverses institucions sociopolítiques, segons una determinada escala de puntuacions.

La taula 4 recull dades de diverses enquestes que mostren la **confiança** dels espanyols en nou **institucions** de caràcter polític, econòmic i social. De totes aquestes, els partits són els que sempre desperten menys confiança, amb l'única excepció de la banca el 1988. Atesa la rellevància dels partits dins el sistema democràtic, val la pena dedicar-los una atenció més detallada.

Diversos indicadors actitudinals utilitzats des de l'època de la transició posen de manifest que hi ha un clima d'opinió ambivalent respecte dels **partits polítics** (Wert, 1996, pàg. 136; Maravall, 1995, pàgs. 45-50). D'una banda, els partits gaudeixen d'un nivell generalitzat de legitimitat. Així, l'opinió que els "partits són necessaris perquè la democràcia funcioni" és compartida per la majoria dels espanyols i s'ha mantingut, sense grans oscil·lacions, des de l'arribada de la democràcia. Però, de l'altra, aquesta legitimitat està acompanyada d'opinions negatives, del tipus "els partits només serveixen per a dividir la gent". Aquesta percepció negativa dels partits tampoc no ha experimentat grans oscil·lacions des dels anys vuitanta fins a l'actualitat, excepte en el període dels escàndols polítics del principi dels noranta, en què va empitjorar notablement: aquesta percepció va passar de ser compartida per un 35% dels enquestats, el 1991, a un 44%, el 1994, en què assoleix el valor més alt de la sèrie disponible (consulteu la sèrie de dades a Eleweb).

A aquestes actituds negatives envers els partits s'hi han d'afegir les actituds de desconfiança i recel envers els polítics, que –com vam veure en parlar de l'eficàcia externa– s'han generalitzat des dels anys vuitanta. Però, per què hi ha aquesta forta desafecció envers els partits i els polítics a Espanya? Com a mínim, s'han de destacar dues explicacions, a les quals ja hem fet referència:

a) La influència de pautes culturals heretades del franquisme: la desmobilització política fomentada pel règim va contribuir a generalitzar una imatge negativa de la política, dels partits i dels polítics.

b) Els escàndols polítics que van esclatar en la dècada dels noranta, vinculats sobretot a casos de corrupció i de finançament il·legal dels partits, van significar un autèntic terratrèmol en l'opinió pública, que ja era desfavorable, sobre els partits i els polítics. La dada anterior sobre el deteriorament de les actituds dels partits el 1994 és molt il·lustrativa d'això. Així mateix, en la taula 4 es pot observar el retrocés que, aquell mateix any, va experimentar la confiança en els partits i en el Parlament.

Taula 4. Confiança en diverses institucions a Espanya (escala: 0: cap simpatia / 10: molta)

	XII 1987	VI 1988	V 1990 *	VI 1991 *	II 1992 *	XI 1994	VI 1999 *
Petita i mitjana empresa	7,1	6,5	--	--	--	7,1	--
Parlament	--	--	5,6	5,2	5,1	4,5	5,4
Premsa	--	--	5,8	5,8	6,4	6,1	5,6
Jutges	--	--	5,2	5,1	--	4,5	--
Església	5,6	5,4	5,3	5,2	5,3	5,6	5,1
Exèrcit	4,9	4,5	4,7	4,8	5	5	5,1
Banca	4,6	3,7	--	--	--	3,7	--
Sindicats	4,1	4	5,5	5,1	5,1	3,9	4,7
Partits polítics	3,7	3,8	4,6	4,1	4,1	3,4	4,1

(*) Escala: 1-10
Font: Wert (1996, pàg. 135) per a dades de 1987 a 1994; estudi 2364 del CIS per a dades de 1999.

Tipus d'actituds antipartidistes

Un estudi recent sobre actituds envers els partits al sud d'Europa mostra dos tipus d'actituds antipartidistes relacionades amb aquestes dues explicacions: 1) l'antipartidisme cultural, arrelat en tradicions i relativament estable en el temps; 2) l'antipartidisme reactiu, més conjuntural i resultat d'una insatisfacció amb el rendiment dels partits, els seus líders i les institucions polítiques (Torcal, Montero i Gunther, 2000).

Erosió de la confiança en les institucions polítiques en algunes democràcies occidentals

El deteriorament de la confiança a les institucions polítiques no només ocorre a Espanya. Així, en un estudi molt conegut de Lipset i Schneider (1987) es constata un declivi progressiu de la confiança en les institucions polítiques dels EUA des dels anys cinquanta, que els autors denominen "la fallida de la confiança". Aquesta erosió de la confiança s'ha detectat també en altres països occidentals, com Alemanya, França o la Gran Bretanya, i el govern, els partits i la classe política són els més afectats (Dalton, 2005; Weil, 1989). Les raons d'aquest deteriorament de la confiança són molt diverses i depenen del context de cada país, per exemple, escàndols polítics, debilitat dels governs de coalició, recessions econòmiques, etc. Més enllà d'aquestes explicacions conjunturals, el deteriorament de la confiança a les institucions polítiques evidencia que, com suggereix Dalton (2005), l'escepticisme i el sentit crític constitueixen un tret de la ciutadania de les democràcies actuals. Hi ha contribuït, en gran part, la tasca de control i crítica de les institucions polítiques que fan els mitjans de comunicació.

2.2.4. Les línies de conflicte sociopolític tradicionals i les d'aparició recent

L'últim component de cultura política del qual ens ocuparem és el de les línies de conflicte sociopolític (*cleavages*) existents en una societat. Aquestes línies s'han desenvolupat al llarg de la història i permeten estructurar tant les actituds dels individus com les organitzacions polítiques d'una societat.

Les dues línies de conflicte sociopolític tradicionalment més importants són la nacionalista –o territorial o ètnica– i la socioeconòmica –o d'esquerra-dreta. La primera planteja el conflicte que hi ha en alguns països entre les forces polítiques centralitzadores i les de la perifèria, que busquen mantenir o augmentar la seva autonomia política. La segona, basada històricament en la diferència d'interessos entre assalariats i capitalistes, ha predominat en les societats occidentals des del segle XIX fins a l'actualitat.

Però, de quina manera el fet que hi hagi línies de conflicte sociopolític incideix en el nivell actitudinal i organitzatiu de la vida política? En relació amb el primer, les línies de conflicte sociopolític proporcionen una espècie de mapa mental que ajuda els individus a percebre la vida política, a actuar i interrelacionar-se amb altres individus i actors polítics. Pensem, per exemple, en un campanya electoral: l'oferta programàtica dels partits és tan àmplia que fa difícil a un votant decidir a qui vota; la percepció que té el ciutadà de la posició de cada partit respecte de les línies de conflicte sociopolític que hi ha (partit de dreta, nacionalista, etc.) ajuda en gran manera a prendre aquesta decisió. Aquesta última idea ens introdueix en la segona qüestió: el fet que hi hagi unes línies de conflicte sociopolític determinades incideix decisivament en la configuració de les organitzacions sociopolítiques (per exemple, aparició de partits socialistes, moviments nacionalistes, etc.).

Les línies de conflicte sociopolític tradicionalment més importants a Espanya han estat les dues esmentades: la socioeconòmica i la nacionalista.

En els estudis de cultura política se solen emprar diversos indicadors per a mesurar la posició del ciutadà respecte d'aquests *cleavages*. El més emprat per a mesurar la línia de conflicte **socioeconòmica** és l'autoubicació en una escala d'esquerra-dreta. Com es pot observar en la taula 5, des de l'inici de la transició els espanyols s'han situat sempre en posicions moderades una mica decantades cap a l'esquerra, sobretot durant el primer Govern socialista (1982 i 1986 són els únics anys de la sèrie en què l'ocupació de l'espai d'esquerra supera el de centre). Les posicions extremes d'esquerra i, en especial, de dreta han resultat sempre poc importants. Aquesta moderació actitudinal té dos efectes impor-

tants sobre el sistema de partits: incentiva una competència centrípeta entre ells i –vinculat a aquest efecte– permet l'accés al poder de partits moderats (de centre). De tot això ens n'ocuparem més detalladament en el mòdul següent.

Moderació ideològica i política de pactes a la transició

En relació amb la moderació ideològica de què parlem, es pot recordar una cosa que hem comentat en el primer mòdul: la moderació de l'electorat –llavors ens referíem als resultats de les primeres eleccions– va afavorir la política de negociacions i pactes desenvolupats pels partits durant la transició.

Taula 5. Autoubicació en una escala d'esquerra-dreta a Espanya, 1977-2005 (en tant per cent)

	1977	1979	1982	1986	1989	1994	1998	2002	2005
Esquerra (1-2)	4	10	9	8	8	9	6	7	6
Centreesquerra (3-4)	17	26	32	31	26	24	25	25	31
Centre (5-6)	41	36	28	26	22	24	28	32	33
Centredreta (7-8)	15	9	16	8	9	12	10	8	10
Dreta (9-10)	4	3	3	3	3	4	2	2	1
Ns/nc	19	16	12	24	32	26	29	26	19

Font: elaboració pròpia a partir de dades d'Eleweb (procedents del CIS)

Pel que fa a la **línia de conflicte sociopolític nacionalista**, un dels indicadors més emprats és la identificació nacional. Les dades de la taula 6 mostren que la meitat de la població es declarava, el 1992 i el 1996, "tan espanyol com català, basc, andalús, etc.", mentre que els que manifesten sentiments nacionals exclusius amb la seva comunitat autònoma ocupen una posició minoritària. Òbviament, si desagreguem aquestes dades per comunitats autònomes s'obtenen resultats molt dispars de les unes a les altres. Així, prenent com a referència les dades de 1996, les comunitats en què predomina un sentiment d'identificació nacional amb la comunitat autònoma (resultant de sumar els "només català/basc/andalús, etc." i els "més català/basc/andalús, etc. que espanyol") són, per aquest ordre, Euskadi (50,5%), les Canàries (44,5%), Galícia (42,7%), Astúries (38,6%) i Catalunya (36,7%). Al contrari, en comunitats com Madrid o Castella-la Manxa aquest tipus de sentiment nacionalista se situa per sota del 3%.

Taula 6. Identitat nacional/regional a Espanya, 1992 i 1996 (en tant per cent)

	1992	1996
Només espanyol	16	15,5
Més espanyol que català, basc, andalús, etc.	10	11,4
Tan espanyol com català, basc, andalús, etc.	51	50,1
Més català, basc, andalús, etc. que espanyol	13	16,3

Font: elaboració pròpia a partir de dades d'Eleweb (procedents del CIS).

	1992	1996
Només català, basc, andalús, etc.	6	4,8
NS/NC	4	1,9

Font: elaboració pròpia a partir de dades d'Eleweb (procedents del CIS).

Juntament amb aquestes dues línies de conflicte sociopolític, que tenen una llarga trajectòria en el sistema polític espanyol, en les últimes dècades n'ha emergit una altra de basada en la contraposició entre **valors materialistes i postmaterialistes** (Inglehart, 1991). Els primers fan referència a la seguretat econòmica i física i els segons, a la qualitat de vida, l'autorealització personal i el respecte pel medi ambient. Hi ha també una categoria mixta, que combina ambdues classes de valors. Precisament, aquests valors mixtos són els que estan més estesos entre la població. En concret, en una enquesta de 1989, el 42% dels espanyols compartia valors mixtos, xifra que per al conjunt de la Comunitat Europea representava el 57% (Magre i Martínez, 1996, pàg. 283). La proporció de valors postmaterialistes era pràcticament la mateixa a Espanya que a la Comunitat Europea (17 i 18%, respectivament).

Com en el cas de les dues línies de conflicte sociopolític anteriors, l'aparició d'aquesta nova línia de conflicte té efectes decisius en el sistema polític; entre d'altres, els següents: l'aparició de nous temes en l'agenda política –medi ambient, cooperació amb el Tercer Món, etc.–, la creació de noves organitzacions sociopolítiques que articulen els nous valors postmaterialistes –per exemple, moviments i partits ecologistes, ONG–, etc.

2.2.5. A manera de conclusió

De l'anàlisi que acabem d'efectuar de quatre dimensions de la cultura política actual dels espanyols se'n desprenen tres conclusions generals:

- 1) En primer lloc, l'alt nivell de legitimitat i suport a la democràcia que manifesten els espanyols des de mitjan anys vuitanta –moment en què s'assoleix la consolidació democràtica. Aquest suport a la democràcia no s'ha vist influït significativament per factors conjunturals de tipus social, econòmic o polític, com ara recessions econòmiques, canvis de govern o escàndols per corrupció.
- 2) En segon lloc, aquest alt nivell de legitimitat de la democràcia està acompanyat d'un nivell elevat de desafecció política, que es tradueix en un baix interès i preocupació pels assumptes polítics, un feble sentit de competència o eficàcia per influir en el sistema polític per part del ciutadà i una percepció negativa de les institucions i els actors polítics, en especial, la classe política i els partits. D'aquestes actituds polítiques, les referides a la vinculació dels ciutadans amb la política (interès i eficàcia) són les que tenen

Societat postindustrial i valors postmaterialistes

Segons Inglehart (1991), en les societats postindustrials –en què predomina el sector terciari i augmenta el nivell educatiu de la població– es produeix un canvi progressiu dels valors dels ciutadans, que en el terreny polític es tradueix en un interès per nous temes polítics i una rellevància dels nous moviments socials. Per a analitzar aquest canvi de valors, estableix la distinció entre valors materialistes i postmaterialistes. Els primers estan més estesos entre les generacions que van viure en la postguerra –període d'escassetat i dificultats econòmiques–, mentre que els segons ho estan entre les generacions més joves, que han viscut en una època de benestar econòmic.

més estabilitat al llarg del temps, mentre que les relatives a la confiança en les institucions i actors polítics són més sensibles a factors conjunturals. Alguns autors han encunyat diverses expressions per referir-se a aquesta combinació d'actituds de desafecció política i a la vegada de suport clar a la democràcia, tan característica dels espanyols, com ara "cinisme democràtic", "democratisme cínic" o "desafecció democràtica".

- 3) Finalment, la moderació ideològica és una altra característica de la majoria dels espanyols. El predomini d'actituds ideològiques de centre (si bé la mesura en l'escala d'esquerra-dreta se situa en el centre-esquerra) i d'una identificació nacionalista dual (concretada en l'opció "tan espanyol com basc, català, etc.") així ho demostra.

3. El capital social a Espanya

Aquest apartat final aprofundeix en una temàtica relacionada amb la cultura política i que ha despertat una gran atenció en els últims anys: el capital social. En primer lloc, farem una introducció teòrica, explicant el sentit d'aquest concepte i la seva importància per a l'anàlisi científicosocial. Seguidament, ens ocuparem d'aplicar l'instrumental teòric presentat al cas espanyol, a fi de conèixer les característiques, els nivells i l'evolució del capital social.

3.1. El què i per a què del capital social

En les dues últimes dècades, el concepte de capital social ha irromput amb força en les ciències socials i ha donat peu a un copios nombre d'estudis. L'economia, la sociologia i, sobretot, la ciència política han desenvolupat amb entusiasme aquest tema, abordant-lo des de diferents orientacions intel·lectuals. En aquestes condicions, no resulta estranya l'heterogeneïtat d'interpretacions que hi ha sobre el capital social. Sense entrar en disquisicions conceptuals, n'hi ha prou de definir-lo, de manera general, com un conjunt de normes, relacions i xarxes socials, sostingudes en la cooperació i la confiança interpersonal. Com veurem després, la presència d'aquest tipus de característiques resulta beneficiosa per a la vida en societat.

Un àmbit en què s'aprecia aquesta classe de normes i relacions socials és el de les associacions cíviqes, com les veïnals, de pares d'alumnes o esportives. En general, en aquestes proliferen relacions directes, no jeràrquiques, de confiança i col·laboració entre els seus membres. A més, la participació en aquestes associacions sembla predisposar a mantenir relacions de cooperació i reciprocitat amb altres persones més enllà de l'espai de l'associació (Putnam, 2000).

La noció de capital social manté una relació propera amb l'enfocament de la cultura política. Així, la "comunitat cívica" de la qual parla Putnam –aquella en què els ciutadans participen activament en la vida social i associativa de la comunitat– s'inscriu en la tradició d'estudis sobre cultura política i, en particular, els de cultura cívica iniciats per Almond i Verba (1970). Però el concepte de capital social ha rebut també destacades aportacions d'altres tradicions teòriques, sobretot, de l'escola d'elecció racional. Així, està estesa la idea que l'existència de xarxes socials, compromís cívic i vida associativa en una comunitat depèn del fet que els individus trobin racional (amb vista a maximitzar el seu benestar) participar i cooperar. Sobre això, s'han destacat diverses raons de per què aquesta participació i cooperació resulta beneficiosa per als individus (Jordana, 2000, pàg. 195-196; Herreros, 2002, pàg. 135 i s.). Algunes d'aquestes raons són les següents:

L'estudi de Putnam sobre capital social

L'estudi *Per a fer que la democràcia funcioni* (2000) de Robert Putnam constitueix la referència més important i reconeguda en matèria de capital social. En aquest s'ocupa d'analitzar i comparar el rendiment de les institucions polítiques regionals d'Itàlia. La principal conclusió a la qual arriba és que les regions del centre i el nord d'Itàlia, que són les que tenen uns nivells més elevats de capital social (en termes de participació activa en clubs esportius, associacions literàries, etc.), tenen uns governs eficients en el seu funcionament intern i en l'aplicació de polítiques. En canvi, al sud, on els nivells de vida associativa i compromís cívic són baixos, els governs solen ser corruptes i ineficients. Per tant, l'estudi de Putnam evidencia la influència significativa del capital social en l'acompliment de les institucions polítiques.

- Els llaços i relacions personals faciliten informació útil. Per exemple, poden fer estalviar haver d'acudir directament a la font original.
- Formar part d'associacions i xarxes personals proporciona destacats beneficis relacionals. Per exemple, disposar d'una bona agenda de contactes resulta clau per a trobar feina o per a emprendre negocis.

La popularitat que ha assolit en els últims anys el concepte de capital social rau en la seva capacitat explicativa d'importants fenòmens socials, polítics i econòmics. Entre aquests se'n poden destacar dos: la qualitat de la democràcia i el desenvolupament econòmic. Diversos estudis empírics –entre els quals figura el del mateix Putnam– han mostrat que l'existència de capital social influeix significativament en un bon rendiment de les institucions democràtiques i de l'economia. Les explicacions d'aquestes relacions són diverses (Boix i Posner, 2000). Per al cas del millor acompliment de les institucions democràtiques es poden esmentar, entre d'altres, les tres següents:

- 1) La participació activa en associacions i la interacció social permet als ciutadans informar-se i debatre sobre els assumptes de la comunitat i, en cas de necessitat, organitzar accions de control i pressió. Aquestes condicions són favorables perquè les elits polítiques siguin més responsables de les seves accions davant la ciutadania i s'esforcin a governar amb eficàcia.
- 2) L'existència de capital social en una comunitat incentiva la coordinació i cooperació entre les elits polítiques i burocràtiques que intervenen en la gestió pública. Com a resultat, millora la qualitat del govern de la comunitat.
- 3) La presència de capital social ajuda a reduir les divisions i enfrontaments existents entre certs actors o col·lectius de societat (per exemple, ètnics o religiosos) i avançar cap a fórmules de cooperació i pacte.

Per la seva banda, la principal explicació de l'impacte positiu que exerceix el capital social en el rendiment econòmic té a veure amb els costos de transacció, és a dir, els costos que comporta un procés d'intercanvi econòmic. Per exemple, costos d'informació sobre la qualitat i atributs dels béns objecte d'intercanvi o costos en termes de control i garantia del compliment del contracte assolit. Un nivell alt d'aquest tipus de costos representa un obstacle important per a la dinamització d'una economia. Precisament, el capital social compleix un paper destacat en la reducció d'aquest tipus de costos i, per tant, en la creació de condicions favorables per al desenvolupament econòmic.

Capital social i costos de transacció

Pensem en un empresari que vol establir un negoci en un altre país. Les seves perspectives de negoci no seran les mateixes si en aquest país hi ha importants llaços de confiança i reciprocitat entre els diferents actors socials, que si es tracta d'un país en el qual regna una espècie d'estat de naturalesa hobbesià. Els costos de transacció que haurà d'assumir en les seves relacions econòmiques seran molt diferents en un cas i en l'altre. Així, en el segon cas, l'empresari tindrà seriosos dubtes que els seus possibles socis locals compleixin

Interès acadèmic i "pràctic" pel capital social

El fet que el capital social sigui un destacat factor explicatiu de diversos fenòmens socials ha motivat un ampli interès, tant en la comunitat acadèmica com en àmbits més "pràctics", com les administracions públiques, els organismes internacionals de cooperació al desenvolupament o els agents econòmics. Tenir en compte la informació sobre capital social d'una comunitat resulta útil, per exemple, a l'hora d'adoptar decisions en matèria de gestió pública, reformes institucionals o d'establiment de negocis en aquesta comunitat. I per això aquesta temàtica és cada vegada més present en els estudis i anàlisis impulsats per aquest tipus d'entitats no acadèmiques.

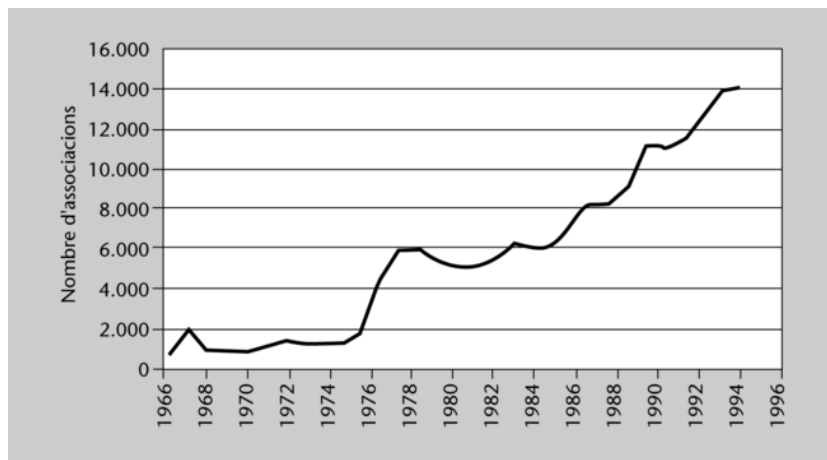
els contractes en els termes estipulats. En altres paraules, en aquest país hi ha un cost elevat d'incertesa en relació amb el compliment dels contractes.

3.2. Presència i evolució del capital social a Espanya

Els estudis aplicats solen acudir a dos grups d'indicadors per a mesurar el capital social: 1) relatius a la vida associativa d'una comunitat (en termes de nombre d'associacions, participació en aquestes, etc.) i 2) referents a la confiança social (per exemple, confiança en les altres persones). A partir d'alguns dels indicadors disponibles, donarem una panoràmica de la presència de capital social a Espanya, comparant-la amb la d'altres països i analitzant la seva evolució en el temps.

Començant per la **vida associativa**, aquesta era molt feble al final del franquisme i es recupera considerablement amb el començament de la transició democràtica. Un indicador molt il·lustratiu d'això és el nombre d'associacions registrades (vegeu gràfic 2). Aquest increment va ser possible, d'una banda, en el creixement econòmic i en els canvis educatius i socials iniciats al final dels anys seixanta; i, de l'altra, en el nou marc politicoinstitucional establert en la transició (que va ampliar el pluralisme polític i ideològic).

Gràfic 2. Evolució del nombre de noves associacions creades anualment a Espanya, 1966-1996

Font: Torcal i Montero (2000, pàg. 85)

Tanmateix, el nombre d'associacions registrades és un indicador poc precís del capital social que hi ha en una societat (Torcal i Montero, 2000, pàg. 85-86). Entre altres raons, no diu res sobre la naturalesa i finalitats de les associacions, la intensitat de la participació i compromís envers aquestes dels seus membres o la freqüència de les seves activitats. De tota manera, el gràfic té interès perquè mostra quatre períodes diferenciats en el ritme de creació d'associacions: lent en els anys finals del franquisme, intens durant la transició, estable en la dècada dels vuitanta i relativament intens un altre cop als noranta.

Tenint en compte la limitació de la informació que facilita el registre d'associacions, cal acudir a altres indicadors. Concretament ens fixarem en tres: afiliació a partits polítics, afiliació a sindicats i dades d'enquestes sobre participació en organitzacions voluntàries.

- L'afiliació als partits és baixa i s'ha situat en els nivells més baixos dels països europeus, fins i tot en els moments de la transició. Tanmateix, en els últims anys s'ha produït una certa convergència amb Europa, ja que, mentre que en la majoria dels països la ràtio d'afiliats per nombre d'electors ha caigut, a Espanya ha augmentat de manera progressiva. Concretament, els afiliats a partits han passat de poc més de 300.000 fa dues dècades a més d'un milió recentment (Astudillo i Jordana, 2004).
- El nivell d'afiliació es va incrementar de manera espectacular després del reconeixement de la llibertat sindical el 1977, però de seguida va caure bruscament. Des del final dels vuitanta ha tornat a créixer, com a resultat, entre altres raons, del cicle econòmic i la col·laboració més gran entre les federacions dels sindicats. En comparació amb altres països europeus, el nivell d'afiliació és baix. Per exemple, al final dels noranta la taxa de sindicació (respecte al total de població activa) era de 18,6%, lluny del 44,1% d'Itàlia, el 32,9% del Regne Unit o el 28,9% d'Alemanya (Vallès, 2000). Ara bé, a diferència de la majoria dels països europeus, la taxa de sindicació ha augmentat a Espanya i, a més, de manera molt significativa.
- Les dades procedents de diverses enquestes entorn de la participació en associacions voluntàries mostren que els nivells són, en general, relativament baixos en comparació amb els de la majoria de països europeus. El nombre d'aquestes associacions ha augmentat en els últims anys, si bé el nivell de participació en aquestes ha romàs bastant estable des de després de la transició. En concret, el 1981 el 69% de la població deia no pertànyer a cap associació, el 1990 el 66% i el 1994 el 68% (Torcal i Montero, 2000, pàg. 88).

De manera que els espanyols, en comparació amb altres ciutadans europeus, són menys proclius a participar en associacions i xarxes socials formals. Això no s'esdevé així en aquelles relacions socials més informals, que Pérez Díaz (2003) denomina formes toves de sociabilitat, com les colles d'amics, les reunions amb companys de feina o la participació en festes populars. Un indi-

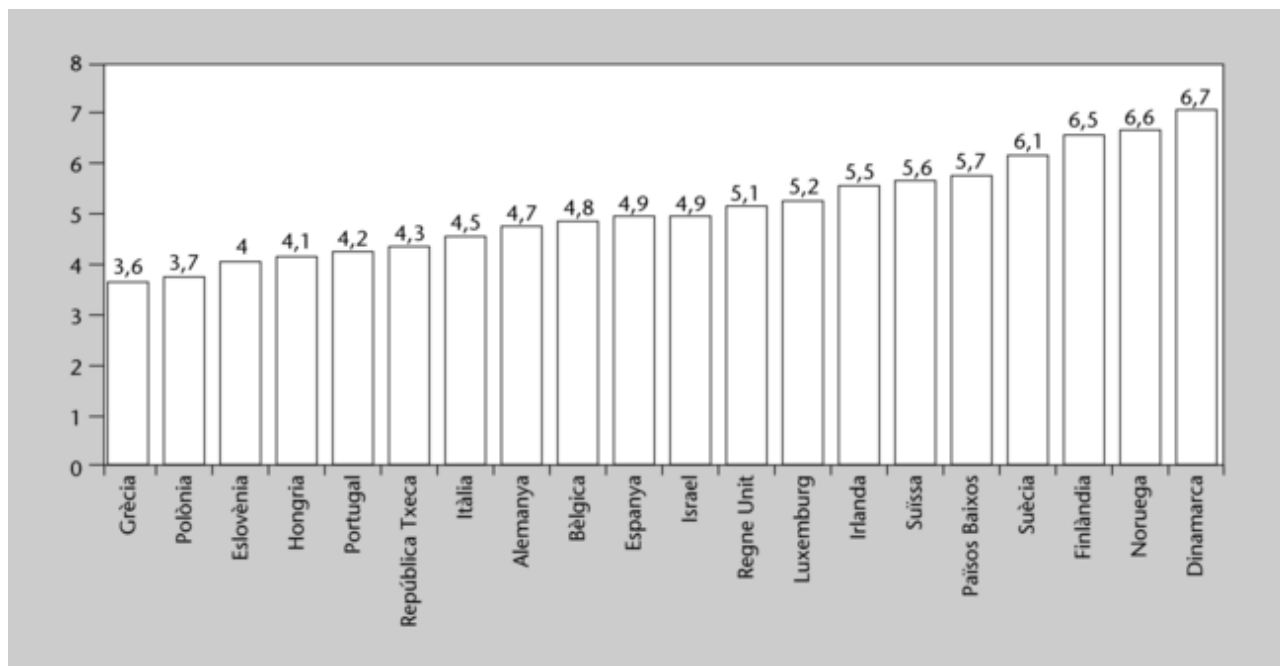
Tipus d'associacions i efectes en capital social

Sovint s'ha pres de manera axiomàtica la relació entre existència i participació en associacions cíviques, d'una banda, i resultats socials positius, de l'altra. Tanmateix, això no és necessàriament així. Cal tenir en compte la naturalesa i les finalitats de les associacions a l'hora de valorar la seva influència sobre el capital social (Boix i Posner, 2000, pàg. 164 i s.). Així, en termes de capital social, no és el mateix que una associació s'organitzi de manera horitzontal i democràtica que passi just el contrari; ni tampoc que estigui orientada cap a béns públics (dels quals es beneficia tota la comunitat) o cap a béns privats (per als membres de l'associació).

cadador de la riquesa d'aquest tipus de relacions a Espanya és la freqüència de contactes amb amics, familiars o col·legues. Concretament, el 2002 un 72% dels espanyols deia que participava en aquest tipus de reunions com a mínim una vegada a la setmana, mentre que la mitjana de 21 països europeus era de 63% (Medina, 2005, pàg. 141).

Si atenem els indicadors de **confiança social**, apareix un panorama similar a la situació descrita sobre la vida associativa. Així, Espanya es troba entre els països europeus amb un nivell més reduït de confiança interpersonal. El gràfic 3 permet situar la posició comparada d'Espanya. Concretament, diferencia tres grups de països: 1) els països nòrdics, amb nivells elevats de confiança (superiors al valor 6, en una escala de 0 a 10); 2) els Països Baixos, Suïssa, Irlanda, Luxemburg i el Regne Unit, amb nivells intermedis (superiors a 5); 3) un grup més ampli en el qual, a més d'Alemanya, Bèlgica i Israel, s'inclouen els països del sud, centre i est europeu, amb nivells baixos de confiança (inferiors a 5). Espanya se situa al capdavant d'aquest tercer grup (amb una puntuació de 4,9).

Gràfic 3. Nivells de confiança interpersonal a Europa

Font: elaboració pròpia a partir de Medina (2005, pág. 136)

A més de presentar uns nivells de confiança interpersonal baixos, aquests han estat relativament estables en els últims anys. L'únic canvi significatiu es produeix amb la transició política. Així, al començament dels anys setanta dos de cada deu espanyols manifestaven que es podia confiar en altres persones; xifra que augmenta lleugerament a partir dels anys vuitanta: una tercera part declara que manifesta confiança en els seus conciutadans.

Després de totes les dades exposades, convé destacar els punts més importants sobre la **presència i evolució del capital social a Espanya**:

- L'increment tan espectacular que es va produir del nombre d'associacions de tot tipus després del començament de la transició a la democràcia.
- Els nivells de participació en associacions formals com els sindicats, partits o organitzacions voluntàries són baixos en comparació amb la majoria de democràcies europees. Tanmateix, l'afiliació a partits i sindicats s'ha incrementat des de final dels anys vuitanta, just el contrari del que ha ocorregut en la majoria dels països europeus.
- En contrast, els espanyols presenten uns nivells de participació en xarxes informals i de sociabilitat "tova" bastant elevats.
- La confiança interpersonal es millora després de l'arribada de la democràcia, però des de llavors ha romàs estable i en nivells baixos.

Tot això ha portat alguns especialistes a qualificar el capital espanyol "de baixa intensitat", que té les seves arrels en un llarg procés d'acumulació cultural transmès de generació en generació i que ha persistit malgrat les transformacions econòmiques, socials i polítiques de les últimes dècades (Torcal i Montero, 2000, pàg. 112-113). Com en el cas d'algunes característiques de la cultura política espanyola -especialment la desafecció política- la llarga experiència de règims autoritaris, d'instabilitat i conflictivitat sociopolítica ha creat condicions poc favorables per a la generació de xarxes i sentiments de reciprocitat i confiança social. Ni tan sols l'arribada de la democràcia no va ser capaç de revertir, de manera significativa, aquesta situació. Una de les principals raons d'això té a veure amb el tipus de transició que es va desenvolupar: basada sobretot en pactes entre les elits polítiques. Com vam veure, en determinats moments de la transició les mobilitzacions socials van ser clau, però, en general, tenien una finalitat i durada de curt termini, amb la qual cosa no va donar temps perquè la mobilització i participació s'institucionalitzessin socialment.

L'evolució de la confiança interpersonal en xifres

El 1971 un 21% de la població enquestada declarava que estava en desacord amb l'ítem "avui dia un no sap de qui es pot confiar" (López Pintor, 1982, pàg. 158). Des dels anys vuitanta, s'ha recorregut a la pregunta de si "es pot confiar en la majoria de la gent". Els resultats per al 1981 són d'un 30% de respostes afirmatives, el 34% per al 1990, el 30% per al 1997 (Torcal i Montero, 2000, pàg. 91) i el 32,6% per al 2005 (Estudi 2620 del CIS, 2005).

Vegeu també

Vegeu les mobilitzacions socials durant la transició en el mòdul "El sistema polític espanyol en perspectiva històrica" i a "L'organització d'interessos polítics".

Resum

En aquesta lectura hem vist que tot sistema polític té una dimensió cultural i que tenir-la present resulta clau per a analitzar i interpretar fenòmens polítics de divers tipus. En les ciències socials s'empren diversos conceptes per a analitzar aquesta dimensió cultural esmentada, dels quals la cultura política és el més rellevant. Com hem comentat, per cultura política s'entén el conjunt d'actituds, valors, creences, coneixements i sentiments dels ciutadans respecte del sistema polític i del seu propi paper en el sistema esmentat. Consta de diversos components –afectius, avaluatius, etc.– susceptibles d'operacionalització i anàlisi empírica.

Tant en la part introductòria, de caràcter teòrica, com en la que es refereix al cas espanyol, hem ressaltat que la cultura política influeix significativament en la configuració i en la dinàmica d'un sistema polític. Entre altres qüestions, hem pogut constatar que la cultura política incideix significativament en l'estabilitat i el manteniment d'una democràcia, en el rendiment de les seves institucions polítiques, en el nivell de control (*accountability*) popular, en el nivell i el tipus de participació política o en la configuració de les organitzacions sociopolítiques.

L'anàlisi que hem efectuat de la cultura política a Espanya s'ha situat en dos períodes històrics: el franquista i el democràtic. En relació amb el primer, la conclusió principal que se n'extreu és que sota el règim franquista no hi havia una cultura política compartida per la majoria dels ciutadans, sinó que conviuen cultures polítiques diferents, algunes de les quals eren antagòniques. El fet que no hi hagi una cultura política majoritària d'acord amb el règim va constituir un factor decisiu per a l'inici i l'èxit final del procés democratitzador.

Pel que fa a l'estudi de la cultura política durant l'etapa democràtica, es poden destacar tres característiques generals. En primer lloc, l'alt nivell de suport a la democràcia que manifesten els espanyols des de mitjan anys vuitanta. Aquest suport a la democràcia no s'ha vist influït significativament per factors conjunturals (escàndols polítics, recessions econòmiques, etc.). En segon lloc, un nivell elevat de desafecció política, que es tradueix en un baix interès per la política, un sentit feble d'eficàcia i competència política per part del ciutadà, i una percepció negativa de les institucions i els actors polítics, en especial, la classe política i els partits. D'aquestes actituds polítiques, les que es refereixen a la vinculació dels ciutadans amb la política són els que tenen més estabilitat al llarg del temps, mentre que les relatives a la confiança en les institucions i actors polítics són més sensibles a factors conjunturals. Finalment, la moderació ideològica preval entre els espanyols. El predomini d'actituds ideològiques

de centre (una mica decantat cap a l'esquerra) i d'una identificació nacionalista dual (concretada en l'opció "tan espanyol com basc/català, etc.") així ho demostra.

Finalment, ens hem ocupat d'una temàtica relacionada amb el concepte de cultura política: el capital social. L'existència d'un conjunt de normes, xarxes i relacions socials basades en la cooperació i confiança interpersonal -el capital social- té efectes positius per a l'acompliment de les institucions polítiques i el creixement econòmic. Les dades analitzades sobre vida associativa i confiança interpersonal indiquen que el capital social a Espanya és "de baixa intensitat", en comparació amb el de la majoria de països europeus. Això és resultat d'un llarg procés d'acumulació cultural transmès de generació en generació i que ha perdurat més enllà dels canvis viscuts en les últimes dècades. En allò que Espanya se situa per sobre de la mitjana europea és en la participació en xarxes informals i de "sociabilitat tova" (reunions amb amics, festes populars, etc.).

Exercicis d'autoavaluació

1. En vista de dades com el baix interès per la política o la participació electoral escassa en una societat, sovint se sol dir que el nivell de cultura política d'aquesta societat és escàs, és això correcte?
2. Comenteu algunes de les causes més importants que expliquen la desafecció elevada que hi ha a Espanya respecte dels partits polítics.
3. Al llarg del mòdul s'ha subratllat en el fet que la cultura política incideix significativament en la configuració i dinàmica del sistema polític. Podríeu fer referència a situacions concretes sobre això?

Solucionari

1. Segons la definició acadèmica que hem plantejat, tota comunitat compta amb una o diverses cultures polítiques. Podran ser d'un tipus o un altre, però sempre hi haurà un conjunt bàsic de pautes de cultura política predominants en una comunitat o, almenys, en una part d'aquesta. Així, seguint l'exemple plantejat, el baix interès i participació política d'una societat no significa que els seus ciutadans no tinguin cultura política o que sigui baixa, sinó que predomina una cultura d'apatia política.
2. Podem donar diverses explicacions del nivell elevat de desafecció vers els partits polítics. En particular, en destacarem dues. En primer lloc, la influència de pautes culturals heretades del franquisme: la desmobilització política fomentada pel règim va contribuir a generalitzar una imatge negativa de la política, dels partits i dels polítics. En segon lloc, els escàndols polítics que van esclatar en la dècada dels noranta –vinculats, sobretot, a la corrupció i al finançament il·legal dels partits– van empitjorar encara més la imatge dels partits polítics.
3. Destacarem tres situacions concretes, de les moltes comentades, que mostren la rellevància de la cultura política per a explicar certs fenòmens polítics:
 - Si hi ha una congruència entre les pautes politicoculturals dels ciutadans i les característiques del sistema polític, aquest té grans possibilitats de gaudir d'estabilitat i mantenir-se. En canvi, la incongruència constitueix un factor important de desestabilització per a un sistema polític.
 - Si la majoria dels ciutadans tenen un interès i una implicació alta en la vida política, això redunda positivament en la capacitat de control ciutadà (*accountability*) sobre les autoritats i institucions polítiques.
 - Un nivell elevat de capital social, que implica, entre altres coses, un nivell elevat de "confiança en els altres", contribueix –com han indicat diversos estudis– a un millor rendiment de les institucions polítiques.

Glossari

capital social Conjunt de normes, relacions i xarxes socials, basades en la cooperació i la confiança interpersonal.

cleavages Vegeu línies de conflicte sociopolític.

cultura política Conjunt de creences, actituds, valors, ideals, sentiments i avaluacions que predominen entre els ciutadans respecte del sistema polític del seu país i del paper que ells compleixen dins d'aquest sistema.

desafecció política Conjunt d'actituds i sentiments difusos, pels quals els assumptes polítics són vistos com una cosa llunyana, amb escassa importància i mancats de sentit.

eficàcia política subjectiva Percepció que es pot intervenir en el sistema polític per a promoure el canvi. En el moment d'operacionalitzar aquest concepte, se sol fer una distinció entre eficàcia interna, relativa a la percepció de la seva competència per a influir en la política, i eficàcia externa, que plasma la percepció que té el ciutadà que les institucions i els actors polítics són sensibles a les seves demandes.

legitimitat Acostuma a presentar dos sentits molt diferents, un de sociològic i un altre de filosòfic. En el seu sentit sociològic, la legitimitat és entesa com la capacitat d'un sistema polític per a generar i mantenir la convicció que les institucions polítiques que hi ha són les més convenientes o apropiades per a la societat. En altres paraules, un sistema polític gaudeix de legitimitat si disposa del suport dels ciutadans. En canvi, en la seva accepció filosòfica, la legitimitat és una qüestió d'índole moral i fa referència a principis i valors com la llibertat, la igualtat o el bé comú. El respecte a aquests principis i valors per part d'un sistema polític permet de dir que té legitimitat.

línies de conflicte sociopolític en *cleavages*

Es desenvolupen històricament i que estructuraven tant les actituds dels individus com les organitzacions polítiques d'una societat. Dues de les línies tradicionalment més importants són la nacionalista –o territorial o ètnica– i la socioeconòmica –o d'esquerra-dreta.

opinió pública Com en el cas de la cultura política, fa referència al conjunt de pautes culturals compartides en una societat, però es diferencia d'aquella pel que fa als objectes polítics als quals fa referència: mentre que la cultura política es refereix a objectes polítics bàsics del sistema polític –com el règim o les institucions–, l'opinió pública es refereix a assumptes polítics concrets, normalment de rellevància conjuntural o momentània.

socialització política Procés per mitjà del qual els individus adquireixen unes pautes de cultura política i són transmeses de generació en generació. Consta de dues dimensions. D'una banda, una dimensió psicològica: mitjançant la socialització política l'individu adquireix i transforma pautes polítoculturals; en definitiva, construeix la seva pròpia personalitat política. De l'altra, una dimensió sociopolítica: la socialització comporta la transmissió d'uns patrons culturals d'una generació a una altra, en nom d'assegurar el manteniment d'un sistema polític o d'unes institucions polítiques determinades.

subcultura política Grup de pautes de cultura política que comparteix un col·lectiu d'individus determinat (un grup ètnic, religiós, polític, etc.) i que en certs aspectes difereix de la cultura política predominant en la societat.

valors materialistes i postmaterialistes D'acord amb Inglehart, en les societats postindustrials es produeix un canvi progressiu de valors en els ciutadans, que en l'àmbit polític es tradueix en un interès per nous temes i una rellevància dels nous moviments socials. Concretament, emergeixen valors postmaterialistes, que fan referència a la qualitat de vida, l'autorealització personal i el respecte pel medi ambient, en contraposició als valors materialistes tradicionals, vinculats a la seguretat econòmica i física.

Bibliografía

Bibliografía bàsica

Boix, C.; Posner, D. (2000). "Capital social y democracia". *Revista Española de Ciencia Política* (núm. 2, pàg. 159-185).

Castillo, P. del; Crespo, I. (ed.) (1997). *Cultura política. Enfoques teóricos y análisis empíricos*. València: Tirant lo Blanch.

López Pintor, R. (1994). "Tendencias en la evolución de la opinión pública y el desarrollo de una cultura política democrática". A: M. Juárez (dir.). *Informe sociológico sobre la situación social en España* (pàg. 577-603). Madrid: Fundación Foessa.

Montero, J. R.; Gunther, R.; Torcal, M. (1998). "Actitudes hacia la democracia en España: legitimidad, descontento y desafección". *REIS* (núm. 83, pàg. 9-49).

Torcal, M.; Montero, J. R. (2000). "La formación y consecuencias del capital social en España". *Revista Española de Ciencia Política* (núm. 2, pàg. 79-121).

Bibliografía complementària

Almond, G. A.; Verba, S. (1970). *La cultura cívica. Estudio sobre la participación política democrática en cinco naciones*. Madrid: Fundación Foessa / Euramérica.

Astudillo, J.; Jordana, J. (2004, 15 de febrer). "La participación de los partidos: ¿qué convergencia con Europa?". *La Vanguardia* (pàg. 28).

Benedicto, J. (1995). "La construcción de los universos políticos de los ciudadanos". A: J. Benedicto; M. L. Morán (ed.). *Sociedad y Política. Temas de sociología política* (pàg. 227-267). Madrid: Alianza Editorial.

Dalton, R. J. (2005). *Citizen politics. Public opinion and political parties in advanced industrial democracies* (4a. ed.). Chatam (Nova Jersey): Chatam House Publishers.

Diamond, L. (1994). "Introduction: Political Culture and Democracy". A: L. Diamond (ed.). *Political Culture and Democracy in Developing Countries* (pàg. 1-27). Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Garzón Valdés, E. (1993). *Derecho, ética y política*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.

Herreros, F. (2002). "¿Son las relaciones sociales una fuente de recursos? Una definición de capital social". *Papers* (núm. 67, pàg. 129-148).

Heywood, A. (2000). *Politics* (2a. ed.). Londres: Macmillan.

Inglehart, R. (1991). *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: CIS-Siglo XXI.

Jordana, J. (2000). "Instituciones y capital social: ¿qué explica qué?". *Revista Española de Ciencia Política* (núm. 2).

Lijphart, A. (1989). "The Structure of Inference". A: G. A. Almond; S. Verba (ed.). *The Civic Culture Revisited* (pàg. 37-56). Londres: Sage.

Lipset, S. M. (1992). "Algunos requisitos sociales de la democracia: desarrollo económico y legitimidad política". A: A. Batlle (ed.). *Diez textos básicos de Ciencia Política* (pàg. 113-150). Barcelona: Ariel.

Lipset, S. M.; Schneider, W. (1987). *The Confidence Gap. Business, Labor and Government in the Public Mind*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

López Pintor, R. (1982). *La opinión pública española del franquismo a la democracia*. Madrid: CIS.

López Pintor, R. y otros (1994). "Tendencias en la evolución de la opinión pública y el desarrollo de una cultura política democrática". A: M. Juárez (dir.). *Informe sociológico sobre la situación social en España*. Madrid: FOESSA.

Magre, J.; Martínez, E. (1996). "La cultura política". A: M. Caminal (coord.). *Manual de Ciencia Política* (pàg. 263-287). Madrid: Tecnos.

Maravall, J. M. (1995). *Democracias y demócratas*. Madrid: Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales del Instituto Juan March (Estudio/Working Paper, 65).

Martín, I. (2005). "Interés por la política y desapego político". A: M. Torcal; L. Morales; S. Pérez-Nievas (ed.). *España: sociedad y política en perspectiva comparada. Un análisis de la primera ola de la Encuesta Social Europea* (pàg. 63-82). València: Tirant lo Blanch.

Medina, L. (2005). "Confianza social y sociabilidad". A: M. Torcal; L. Morales; S. Pérez-Nievas (ed.). *España: sociedad y política en perspectiva comparada. Un análisis de la primera ola de la Encuesta Social Europea* (pàg. 133-146). València: Tirant lo Blanch.

Montero, J. R. (1992). *Sobre la democracia en España: legitimidad, apoyos institucionales y significados*. Madrid: Centro de Estudios Avanzados en Ciencias Sociales del Instituto Juan March (Estudio/Working Paper, 39).

Montero, J. R.; Torcal, M. (1990). "La cultura política de los españoles: pautas de continuidad y cambio". *Sistema* (núm. 99, pàg. 39-74).

Pérez-Agote, A. (1984). *La reproducción del nacionalismo, el caso vasco*. Madrid: CIS-Siglo XXI.

Pérez Díaz, V. (1993). *La primacía de la sociedad civil*. Madrid: Alianza Editorial.

Pérez Díaz, V. (1996). *España puesta a prueba 1976-1996*. Madrid: Alianza Editorial.

Pérez Díaz, V. (2003). "De la guerra civil a la sociedad civil: el capital social en España entre los años treinta y los años noventa del siglo xx". A: R. Putnam (ed.). *El declive del capital social. Un estudio internacional sobre las sociedades y el sentido comunitario* (pàg. 427-489). Barcelona: Círculo de Lectores.

Putnam, R. (2000). *Per a fer que la democràcia funcioni. La importància del capital social*. Barcelona: Proa.

Torcal, M.; Montero, J. R.; Gunther, R. (2002). *Ciudadanos y partidos en el sur de Europa: los sentimientos antipartidistas*. Madrid: Departamento de Ciencia Política y Relaciones Internacionales (informe núm. 6). http://www.uam.es/centros/derecho/cpolitica/investigacion/papers/6_2002.pdf

Torcal, M.; Morales, L.; Pérez-Nievas, S. (ed.) (2005). *España: sociedad y política en perspectiva comparada. Un análisis de la primera ola de la Encuesta Social Europea*. València: Tirant lo Blanch.

Vallès, J. M. (2000). *Ciencia Política: una introducción*. Barcelona: Ariel.

Weil, F. D. (1989). "The sources and structure of legitimation in western democracies: a consolidated model tested with time-series data in six countries since world war II". *American Sociological Review* (vol. 54, pàg. 682-706).

Wert, J. I. (1996). "Sobre cultura política: legitimidad, desafección y malestar". A: J. Tusell; E. Lamo de Espinosa; R. Pardo (ed.). *Entre dos siglos. Reflexiones sobre la democracia española* (pàg. 113-151). Madrid: Alianza Editorial.

